

Motion

1980/81:1475

av Lars Werner m. fl.
om förbättringar av arbetsmiljön

”Det var det jävligaste, det hade jag ingen aning om” blev ett bevingat uttryck efter Hasse Alfredsons satir i revyn Dubbelgökarna. 1970-talet var dubbelgökarnas decennium i miljöfrågorna. Gamla sanningar blev som nya, och tidigare välkända arbetsmiljörisker återupptäcktes – under hårt motstånd från kapitalägarna och ofta även från myndigheterna.

Ett skakande dokument över de mänskliga lidanden som nonchalerandet, bagatelliseringen och lögnerna om asbestens risker resulterade i finns samlat i Mary Anderssons bok Asbestarbetarna berättar. Den bör läsas av alla expertdyrkande, tvehågsna byråkratsjälar som ett varningsskrik för långbänkspolitiken.

Vpk krävde förbud för asbesthantering 1972. Så småningom har också hanteringen begränsats kraftigt. Många andra av vpk:s krav har genomförts efter några år när opinionen blivit tillräckligt kraftig. Men aldrig därför att argumenten varit sanna i sig. Socialutskottet och riksdagsmajoriteten – oavsett vilka partier som suttit i regeringen – har ständigt funnit att vi lever i den bästa av världar när kraven förts fram första gångerna. Ingenting behöver ändras, och alltid pågår någon utredning som förmodligen kommer att beakta ”de av motionärerna väckta frågorna”.

Arbetsmiljön är en integrerad del av produktionsförhållandena och kan inte frikopplas från arbetets betingelser i stort. Det är emellertid karaktäristiskt att ett kapitalistiskt system – som i Sverige – försöker särskilja vissa hanterliga frågor från de övergripande frågor som bestämmer förhållandena inom arbetslivet. I sista hand bestäms arbetets betingelser av ägandet och makten över produktivkrafterna. Arbetsmiljön kan aldrig bli bra så länge privatkapitalister och aktieägare har makten över de arbetandes villkor och miljö. Försvarna av det kapitalistiska systemet har allt intresse av att begränsa arbetsmiljöfrågorna, och det är därför karaktäristiskt att arbetsmiljölagen begränsas till den fysiska arbetsmiljön och vissa s. k. psykosociala frågor. Varje utvidgning av dessa delar har f. ö. väckt hårt motstånd från Svenska arbetsgivareföreningen (SAF).

Kampen för socialismen och ändrade maktförhållanden mellan kapitalägare och det arbetande folket kommer inte att avgöras i riksdagen, men erfarenheten visar att begränsade och viktiga förbättringar av arbetsmiljön kan uppnås genom ett samspel mellan program och krav som förs fram dels i riksdagen, dels i det fackliga arbetet. På de större arbetsplatserna där facket är välorganiserat kan arbetsmiljön ofta vara bättre än yrkesinspektionens minimikrav p. g. a. den fackliga styrkan. Lagstiftade minimikrav blir därför

särskilt viktiga för den huvuddel av de arbetande som är anställd i småföretag och i viss utsträckning är oorganiserad. Lagstiftning och andra förordningar kan endast stadsfästas genom riksdagsbeslut som blir giltiga över hela landet och för alla typer av arbetsplatser. Riksdagsbeslut kan innebära att de mer avancerade krav som tillgodosetts genom framgångsrik kamp i kraftfulla fackföreningar utvidgas till att gälla hela det arbetande kollektivet.

Vpk ser därför som sin uppgift att föra fram de arbetandes mest avancerade krav i sina riksdagsmotioner för att förbättra de arbetandes förhållanden på alla arbetsplatser. I årets arbetsmiljömotion har vi försökt sammanfatta kraven över hela arbetsmiljöområdet. Många av kraven har framförts tidigare i riksdagen och avslagits, vilket emellertid inte gör dem mindre korrekta eller angelägna. Utöver asbestbegränsningarna har vpk:s krav på förbud mot epoxyfärger, införande av och så småningom dokumentation till hygieniska gränsvärdeslistan, sänkta gränsvärden, skyddsombudens förbättrade ställning, fler yrkesmedicinska kliniker och diverse utredningar helt eller delvis tillgodosetts.

I motionen behandlas risker och riskbekämpning, myndigheter, lagar, företagshälsovård, yrkesmedicinska kliniker, utbildning och forskning inom arbetsmiljön.

Risker och riskbekämpning

Arbetsmiljöns risker kan indelas i

- olycksfall
- kemiska risker (damm, gaser, syror, lösningsmedel, metaller m. m.)
- fysikaliska risker (buller, klimat, strålning, vibrationer m. m.)
- ergonomiska risker (dålig arbetsställning, ensidig muskelbelastning m. m.)
- organisatoriska risker (dålig arbetsledning, skiftarbete, oklara krav, bristande information och "medbestämmande", ensamarbete m. m.).

Olycksfall

Enligt arbetsskadestatistiken dödas omkring 200 personer/år vid olycksfall i arbetet (dessutom avlider ca 150 personer i färdolycksfall på väg till och från arbetet), 1 700 invalidiseras i meningen att de tillerkänns invaliditetsersättning av riks försäkringsverket. Totala antalet registrerade skador är omkring 120 000/år. Siffrorna har varit tämligen konstanta under 1970-talet. Det faktiska antalet inträffade olyckor är mycket högre, och underregistreringen gäller inte bara de lindrigare skadorna.

Trots de höga olycksfallssiffrorna – antingen de officiella eller de verkliga beaktas – förekommer ingen större aktivitet för att bekämpa orsakerna. Det finns ett klart visat samband mellan ackordsarbete och allvarliga olyckor. Antalet minskade således i både gruvorna och skogen efter de stora

strejkerna då tidlön i stor utsträckning infördes. Det är således ett självklart krav att fackföreningen skall ha rätt att förbjuda prestationsersättning i arbete som är förenat med olycksfallsrisker.

Flera undersökningar har visat på åklagarmyndigheternas nonchalans vid arbetsolycksfall. Polisutredningar läggs snabbt ned, och åtal mot arbetsgivaren väcks utomordentligt sällan trots att arbetsgivaren har ansvaret för säkerheten. Vid trafikolyckor med dödlig utgång vore något liknande otänkbart. Problemet har rönt viss uppmärksamhet under senare tid, men krafttag behövs för att öka trycket på arbetsgivarens skyldigheter och rättsliga ansvar för att följa skyddsinstruktioner (se t. ex. Arbetsmiljö 15/80).

Olycksfall har ofta en sammansatt bakgrund, där flera faktorer samverkar. Orsaksanalysen blir därför komplicerad och kan ske efter olika modeller. Under flera decennier har förklaringen sökts i fel hos individen, s. k. olycksfåglar. Enda åtgärden blir då att hitta system för att rensa ut tänkbara "olycksfåglar" och lämna arbetsmiljön utan åtgärder. Det är uppenbart att en sådan "förklaringsmodell" tjänar ägarnas intresse, eftersom den inte ställer några krav på tekniska förändringar och dessutom lägger skulden på den anställde. Det finns andra förklaringsmodeller, bl. a. systemteorier, som är bättre och har vunnit terräng. Forskningen är emellertid underdimensionerad i förhållande till de stora skadesiffrorna för arbetsolycksfall och behöver intensifieras. De arbetandes egna erfarenheter måste tas till vara.

Kemiska risker

De kemiska riskerna är delvis kända sedan flera hundra år, men den starka utbyggnaden av den kemiska industrin under senare decennier har mångdubblat riskerna. Klassiska exempel på kemiska risker i arbetsmiljön är bly- och kvicksilverförgiftning liksom silikos (stendammslunga), som beskrevs i Sverige för mer än 200 år sedan av Linné. Likafullt är dessa "klassiska" risker utbredda på de svenska arbetsplatserna! Kunskap och forskning räcker inte. Det krävs aktiv kamp för en god arbetsmiljö.

De kemiska ämnenas akuta effekter är relativt välkända men däremot inte de kroniska. 1970-talets arbetsmiljölarm har huvudsakligen gällt kroniska effekter, speciellt cancer. Exempel är asbest, vinylklorid, kromater, vissa bekämpningsmedel, arsenik m. m. Även andra kroniska effekter som hjärnskada och hjärtsjukdom har visats i överfrekvens bland lösningsmedels- resp. dynamitarbetare. Under de senaste åren har allt fler studier ägnats påverkan av fortplantningsorganen och ärftligheten. Samband har visats mellan överfrekvens av missfall, fosterskador, sterilitet och kromosomförändringar och olika arbetsplatser med kemisk exposition.

Det är uppenbart att kartläggningen av de kemiska ämnenas kroniska effekter bara har börjat. Ju fortare denna kunskap vinnns, desto färre blir

skadade – om företagen tvingas eliminera expositionen. Krav måste således ställas på skadetestning – innan produkter tillverkas för försäljning –, låga hygieniska gränsvärden med säkerhetsmarginaler till lägsta kända skadliga effekt och hög beredskap för utvärdering av akuta och kroniska effekter.

Förhandsprövning

I USA har antagits en lag om förhandsprövning innan en produkt får tillverkas för försäljning, och i denna förhandsprövning kontrolleras vilka tester som utförts för att belysa produktens giftighet och medicinska effekter på ett sätt som liknar kraven för registrering av ett nytt läkemedel. På grund av privatkapitalets stora möjligheter att sabotera federala lagar kommer lagen sannolikt att få begränsad betydelse i USA, men principen är riktig. Möjligheterna att kontrollera lagens efterlevnad borde vara större i Sverige.

Jordbruksutskottet har tidigare behandlat vpk:s krav om en liknande lagstiftning men finner att resurserna inte är tillräckliga för att snabbt anta en sådan. Detta är riktigt men beror på att myndigheterna återigen handlat alltför långsamt. Stora förhoppningar knöts till lagen om hälso- och miljöfarliga varor som infördes 1973. Det stod emellertid snart klart att naturvårdsverket inte hade resurser eller förmåga att infria förhoppningar, främst därför att företagen och Arbetsgivareföreningen saboterade lagens anda genom att lägga veton och förseningar i de handläggande organen, t. ex. produktkontrollnämnden. Efter fleråriga krav från vpk:s sida på förändringar tillsattes en utredning som i allt väsentligt instämde i den kritik som vi framfört.

Utvecklingen av testsystem för bedömning av ämnens mutagena (påverkan av kromosomerna, som kan resultera i såväl fosterskador som cancer) effekter och storskaliga djurförsök bör prioriteras. Sverige är eftersatt när det gäller dessa forskningsgrenar, trots att de skulle ha stor praktisk betydelse för bedömning av ämnens giftighet och kroniska effekter. I stor utsträckning har arbetarskyddsstyrelsen fått lita på utländska studier. För några år sedan avslöjades att ett av de största amerikanska testinstitutet, Biotest, har vanskötts och att resultaten är otillförlitliga. Detta understryker behovet av omfattande testmöjligheter inom Sverige, eventuellt i samarbete med övriga nordiska länder, och utvecklingsarbete inom detta område. Det förefaller rimligt att det föreslagna produktkontrollverket skall ange vilka resurser som behövs och samordna medelstildelningen. Det är tänkbart att det behövs ett speciellt testinstitut, men det är också möjligt att resurserna bäst tillgodoses genom utbyggda högskole- och universitetsinstitutioner. Myndigheternas medvetna eller omedvetna långsamhet även i detta avseende har öppnat marknaden för privata organisationer och företag att påbörja testverksamhet och även erbjuda detta kommersiellt. Vpk ser mycket negativt på privatisering och kommersialisering av denna livsviktiga testverk-

samhet. De åtgärder vi tidigare påpekat skulle ha förhindrat detta, och det är nu bråttom med åtgärder från riksdagens sida.

Säkerhetsmarginal vid gränsvärdessättning

Efter många års krav på dokumentation till den hygieniska gränsvärdeslistan har detta delvis börjat tillgodoses. Det vetenskapliga underlaget för samband mellan exposition och effekt utarbetas av såväl en nordisk som en svensk dokumentationsgrupp. Därav följer emellertid inte vilka koncentrationer som skall godkännas, och de slutliga argument som används för gränsvärdessättning är inte offentligt tillgängliga. Den största bristen är emellertid att flera av gränsvärdena är satta så att skadliga effekter kan förutses inträffa, och i inget gränsvärde tillämpas någon avgörande säkerhetsfaktor! Orsaken till detta har avslöjats vara de förhandlingar som förs med Svenska arbetsgivareföreningen om lämpligt gränsvärde. Listan fastställs sedan av arbetarskyddsstyrelsens styrelse, och bl. a. detta förhållande reser krav på kvalificerad majoritet av arbetstagarrepresentanter i styrelsen. Målsättningen för arbetarskyddsstyrelsen och dess föreskrifter måste vara en riskfri arbetsmiljö utan hänsyn till företagens profiler.

Socialutskottet och riksdagen har hoppats att vpk:s krav på säkerhetsmarginaler till gränsvärdessättningen skulle "uppmärksammas av arbetarskyddsstyrelsen". Så har inte skett, och det borde inte vara riksdagens uppgift att värna om arbetsgivarens profiler utan om flera miljoner arbetares hälsa.

Fosterskadliga effekter

Under senare år har olika kemiska ämnens fosterskadliga ämnen uppmärksammas. Fosterskador kan uppkomma antingen genom att mannen eller kvinnans spermier resp. ägg påverkats eller genom direkt påverkan på fostret. Det måste vara ett framträdande krav att inga sådana risker accepteras. När sådana effekter misstänks måste gränsvärdena ha särskilt stora säkerhetsmarginaler. Ingen diskriminering får ske, t. ex. genom att förbjuda kvinnor att arbeta inom sådana riskmiljöer, vilket föreslagits, eftersom det medför att fertila kvinnor – dvs. kvinnor mellan 15 och 50 år utestängs från vissa arbeten. Det är i stället processerna som måste kapslas in eller förbjudas. Innan dessa krav tillgodosetts är det av oavvisligt krav att kvinnor som planerar graviditet eller blivit gravida omplaceras utan löneförlust.

Fysikaliska risker

De fysikaliska riskerna har stått mindre i ramplyuset under 1970-talet men är lika fullt allvarliga. Hit hör bl. a. radioaktiv strålning, som är en påtaglig risk för kärnkraftsarbetare, röntgenpersonal m. fl. Kunskaperna om

icke-joniserande (icke-radioaktiv) strålning är bristfälliga. Buller är en välkänd riskfaktor, och bullernivån i svensk industri anses ha ökat på grund av allt större och snabbare maskiner. Bullerbekämpning är i allmänhet relativt lätt att åstadkomma men kostsam, och här finns en betydande motsättning mellan kapitalägarnas profitintressen och riskerna för de arbetande. Dålig belysning är en viktig komfortfaktor och kan vara en olycksfallsrisk. Otjänligt drag är på samma sätt en komfortfaktor.

De fysikaliska riskerna är utredda och kända i betydligt större utsträckning än de kemiska men knappast bättre kontrollerade eller eliminerade. Det finns en tendens från både skyddsorganisationer och yrkesinspektion att bagatellisera dessa riskfaktorer, vilket är oacceptabelt från de arbetandes synpunkt.

Ergonomiska risker

De ergonomiska riskerna, i sin mer begränsade betydelse av arbetsställningar och arbetsmoment som leder till sjukdomar i främst muskel- och ledapparaten, har genomgått en förändring under senare decennier. Tidigare var tunga lyft det avgörande problemet, medan ensidiga rörelser och statisk belastning numera är ett större problem. Det allvarliga med de ergonomiska riskerna visar sig i den höga andelen sjukfrånvaro och förtidspension på grund av rygg- och ledbesvär. Dessa besvär har inte alla sin grund i dåliga arbetsställningar, men med bättre ergonomisk utformning av arbetsplatserna hade de drabbade ofta sluppit besvär och utslagning.

Lyft- och bärarbete är också en jämlikhetsfråga. Den fysiska lyft- och bärförmågan är genomsnittligt betydligt mindre hos kvinnor än män. Detta betyder att kvinnor i allmänhet får anstränga sig betydligt mer för att utföra samma arbete jämfört med männen. Att underlätta lyft- och bärarbete är således en viktig jämlikhetsfråga för att kunna erbjuda samma möjlighet till arbete.

Forskningen kring seneffekter av olämpliga belastningar har varit särskilt eftersatt och är besvärlig eftersom många faktorer samverkar. Ryggvärk, nedsatt muskelkraft och förslitna leder är mindre dramatiska effekter än död och cancer men utgör likafullt plågsamma, invalidiserande och utdragna lidanden. Dessutom är de synnerligen utbredda i befolkningen och drabbar särskilt dem som har tunga arbeten i dåliga arbetsställningar. De ergonomiska ("reumatiska") sjukdomarna är en folksjukdom och arbetarklassens gissel. Det finns därför anledning för riksdagen att uttala ett särskilt stöd för denna forskning samt att påskynda regel- och föreskriftsarbetet från arbetarskyddsstyrelsen.

Organisatoriska och sociala risker

Organisatoriska och sociala risker, eller psykosociala risker, är omöjliga att helt avskaffa inom ramen för ett kapitalistiskt system, eftersom grundfrågan är makten över arbetsplatsen.

Skiftesarbetet bör minimeras, liksom ensamarbete. Ett reellt inflytande över personalpolitik, tillsättning av arbetsledning och löneformer har självfallet stor betydelse. Rätten till arbete måste förstärkas. Utslagningen och sjukligheten till följd av arbetsmiljön kan minskas genom facklig kamp.

Bland invandrare, ensamföräldrar och betingat arbetsföra finns sociala riskgrupper. Deras tillgång på arbete är beskuren, och särskild hänsyn kan krävas i arbetets utformning. Dessa frågor berör bostadspolitiken, tillgången på bra daghem, utbildningspolitiken, jämställdhetsfrågor m. m. som ligger utanför arbetsmiljöområdet i den mer begränsade betydelse som här använts.

Den starkt begränsade betydelsen av arbetsmiljölagens vackra ord om den psykosociala miljön framgår också av det kastrerade dokument som efter segslitna förhandlingar mellan SAF och arbetarskyddsstyrelsen blev en författning (Psykiska och sociala aspekter på arbetsmiljön) – med råd och rekommendationer men inte bindande regler.

SAF:s logiska, hårdnackade och framgångsrika försvar av den oinskränkta arbetsgivarmakten har beskrivits i Arbetsmiljö (nr 15/1980). Det är nyttigt läsning för den som fortfarande tror på ett förtroendefullt och kamplöst samarbete mellan arbetsköpare och anställda. Inte ens de helt uttunnade råden "som främst skall tjäna till att legitimera en öppen diskussion" enligt arbetarskyddsstyrelsens tjänsteman kunde accepteras av SAF, som reserverade sig mot utgivning i författningsserien.

Myndigheter med uppgifter för arbetsmiljön

Arbetarskyddsstyrelsen (ASS) dominerar myndigheternas insatser på arbetsmiljöområdet. Utöver administrativa avdelningen består ASS av tillsynsavdelningen, som främst verkar genom sina 19 yrkesinspektionsdistrikt och genom föreskrifts/anvisningsarbetet. Samt arbetsmedicinska avdelningen som är Sveriges största arbetsmedicinska forskningsenhet med ett par hundra anställda. Arbetsmedicinska avdelningen var tidigare ett fristående institut, arbetsmedicinska institutet. Arbetarskyddsstyrelsen sorterar under arbetsmarknadsdepartementet och leds av en styrelse, som består av representanter för arbetsmarknadens "parter", riksdagsmän samt Kommun- och Landstingsförbunden. Arbetarskyddsstyrelsens utbildningsavdelning anordnar kurser för företagshälsovårdens personal.

Det lokala arbetet i yrkesinspektionen övervakas och leds av yrkesinspektionsnämnder, vilka i sin tur är sammansatta av representanter för

"parterna", samt en representant för kommun och landsting. Yrkesinspektionen och yrkesinspektörerna har utsatts för åtskillig kritik. Kritiken bör emellertid i första hand riktas mot de ramar som fastlagts av riksdagen. I de fall lagen, kungörelsen och anvisningarna inte utnyttjas eller alltför långa dispenser ges är detta naturligt. Men yrkesinspektionens personal kan knappast anklagas för att den inte överskrider de lagbestämmelser och föreskrifter som fastlagts ovanifrån.

Små arbetsställen med endast ett fåtal anställda övervakas främst av kommunala tillsynsmän från hälsovårdsnämnden. En starkare samordning med yrkesinspektionen bör utvecklas. Dessutom finns vissa specialinspektioner kvar, t. ex. sprängämnesinspektionen och statens strålinstitut, även om flera har upphört under senare år.

Vpk anser att de arbetande kan ha gott stöd i en korrekt fungerande yrkesinspektion. Det avgörande inflytandet över många frågor bör dock ligga på den lokala fackföreningen, men många arbetsplatser saknar egen fackklubb på grund av för få anställda, och på andra ställen kan det lokala facket vara svagt. Då behövs statliga ingripanden. Eftersom arbetsmiljölagen är grundad på klassamverkan tenderar yrkesinspektionens arbete till att sträva efter samförståndslösningar. Yrkesinspektionen bör i stället vara ett partsorgan för de anställda med majoritet för de fackliga representanterna i såväl ASS styrelse som yrkesinspektionsnämnderna, vilket även LO och TCO krävt. Yrkesinspektionen kan emellertid aldrig överta fackets kamp för en riskfri arbetsmiljö eller bestämmanderätten över arbetsmiljön.

Lagar

Arbetsmiljölagen är hörnstenen för bestämmelser och sanktioner kring arbetsmiljöns risker. Vid riksdagsbehandlingen (se partimotion 1976/77:149) levererade vpk en omfattande kritik mot varje kapitel i lagen. Lagen bedömdes som ett visst framsteg i kampen för en bättre arbetsmiljö men helt otillräcklig. Kritiken preciserades i 31 satser och sammanfattades i fyra punkter. Lagen slog fast att det dagliga och lokala arbetsmiljöarbetet skall bygga på klassamarbete.

Fackföreningarna fick inga avgörande konkreta maktbefogenheter. De övergripande arbetsmiljöproblemen om arbetstakt, jäkt och stress, utslagning och utsortering överlämnas helt till förhandlingar enligt medbestämmandelagen.

Lagen var en ramlag, som överlämnade alltför viktiga beslut till arbetarskyddsstyrelsen.

Riksdagen röstade ner vpk:s ändringsförslag. Ingenting har skett som skulle motivera några ändrade krav från vpk:s sida. Kampen för dessa saker förs på arbetsplatserna, och i likhet med många tidigare vpk-krav kommer de att genomföras när opinionen vuxit sig tillräckligt stark.

Riktigheten i kritiken understryks av såväl fackliga organisationer som

jurister två och ett halvt år efter lagens ikraftträdande (se Arbetsmiljö nr 15/80) – den enda som är nöjd är Verkstadsföreningens representant! Återigen måste en del av ansvaret för lagens impotens läggas på arbetarskyddsstyrelsens ledning som inte förmått fylla ramlagen med innehåll. Vpk var synnerligen kritiskt mot själva principen att skriva en ramlag som överflyttar de konkreta åtgärderna från de demokratiska organen till de administrativa. Riksdagen måste ta sitt politiska ansvar för arbetsmiljön och omedelbart analysera lagens uteblivna effekter om avsikten någonsin varit att på ett avgörande sätt förbättra arbetsmiljön.

Arbetskadeförsäkringslagen

Arbetskadeförsäkringslagen (LAF) trädde i kraft den 1 juli 1977 och innebar väsentliga förbättringar och utvidgningar i förhållande till den tidigare yrkeskadeförsäkringslagen från 1954. Det verkliga utfallet av lagen är ännu svåröverblickbart trots att 3 1/2 år gått, vilket beror på den stora ärendebelastningen både inom försäkringskassor och på riksförsäkringsverket. Dessutom måste många beslut avvakta prejudicerande utslag i de regionala försäkringsrätterna och försäkringsöverdomstolen, som är högsta instans i ärenden om socialförsäkringar, vilket ytterligare försenar ärendena. Dessa svårigheter kunde ha förutsetts vid lagens antagande. Det är tyvärr karakteristiskt för den borgerliga regeringens nonchalans och kallsinnighet mot de arbetande att även låta skadade och sjuka människor vänta på sin rättmätiga ersättning. Dessa förseningar innebär för cancersjukdomar och andra dödliga sjukdomar att ersättningen aldrig utbetalas under livstiden. Oklarhet i ersättningsfrågor försenar även rehabiliterande åtgärder bland skadade.

Om regeringen och myndigheterna såg de arbetandes hälsa och rättigheter som en förstahandsfråga hade de uppkomna förseningarna aldrig fått uppstå. Åtgärder har först sent omsider vidtagits. De ersättningsberättigade har rätt att kräva besked inom tre månader i normalfallet.

Företagshälsovård för alla

Företagshälsovård i större företag och företagshälsovårdscentraler för flera företags anställda utgör den första specialiserade arbetsmiljöinstansen för de anställda med normalt en medicinsk och en teknisk del (läkare, företagssjuksköterska och skyddsingenjör). Endast en tredjedel av alla arbetande har emellertid tillgång till företagshälsovård. Företagshälsovården regleras genom avtal mellan LO, PTK och SAF samt motsvarande på statliga och kommunala sidan. Någon obligatorisk plikt att ordna företagshälsovård för de anställda finns varken i lagstiftning eller i avtal. Vpk har emellertid krävt en lagstadgad skyldighet att inrätta företagshälsovård för alla anställda före 1985, och i direktiven till 1976 års utredning om företagshälsovård och

yrkesmedicin finns uttalat att en allomfattande företagshälsovård bör eftersträvas. En god företagshälsovård med inriktning på eliminering av risker och medicinsk övervakning av yrkesbetingade sjukdomstillstånd skall vara en rättighet.

Enligt avtalen skall företagshälsovården vara underställd skyddskommittén eller särskilda kommittéer med arbetarmajoritet. Detta är ett väsentligt framsteg men långt ifrån tillräckligt för att garantera frihet från arbetsgivarstyrning. Rekrytering och anställningsförhandlingar sköts av personalavdelningen eller en verkställande direktör för en företagshälsovårdscentral, där ofta långt mer än ordinära förmåner kontrakteras. Den företagsläkare som öppet ställer sig på fackets sida hamnar i onåd och riskerar sin anställning.

Företagshälsovårdens personal skall grunda sina bedömningar på bästa möjliga vetenskapliga underlag och varken över- eller undervärdera risker. Det är de arbetande som är utsatta för riskerna, och det får inte råda något tvivel om att företagshälsovården skall betjäna de anställda. Därför måste också de anställda ha hela inflytandet över tillsättningen och ledningen av företagshälsovården. Samordning med landstinget, som har det övergripande ansvaret för hälso- och sjukvården, bör ske och anställningen ordnas via landstinget, även om företaget självfallet skall bekosta företagshälsovården och de lokala fackföreningarna utgöra företagshälsovårdens ledningsorgan. Landstingen har i allmänhet grovt misskött företagshälsovården för de egna anställda, men det är inget argument för privatanställda företagsläkare. Lika litet som dålig personalpolitik inom ett landsting skulle vara ett argument för privata sjukhem! De privatanställda företagsläkarna innebär en utvidgning av det privata sjukvårdsområdet som måste stoppas.

1976 års företagshälsovårdsutredning har under fyra års arbete enbart presterat ett delbetänkande om yrkesmedicin. Detta är återigen ett uttryck för den nonchalans som visas de anställda. Hade utredningen och regeringen ansett frågan viktig hade rimligen utredningen varit klar också avseende företagshälsovården vid nuvarande tidpunkt. I stället kan socialutskottet år efter år hänvisa till "sittandeutredning". Utredning blir ett alibi för bristande politisk vilja och prioritering. 1976 års företagshälsovårdsutredning bör snarast framlägga sina förslag och motivera dröjsmålet.

Yrkesmedicinska kliniker

Vpk har länge krävt utbyggnad av de yrkesmedicinska klinikerna vid i första hand regionsjukhusen och även vid länssjukhusen. Under 1980 presenterade 1976 års utredning om företagshälsovård och yrkesmedicin ett delbetänkande (två år försenat) som skulle tillgodose detta krav. Någon samlad bild av remissinstansernas yttranden har inte kunnat erhållas. Från vissa håll har emellertid framförts betänkligheter mot inrättande av yrkesmedicinska kliniker på länsnivå, och i stället föreslås ingenting alls eller

”miljömedicinska kliniker”, som även diskuterats av Landstingsförbundet. Vpk har i andra sammanhang uttalat sig för en kraftig utbyggnad av landstingens förebyggande aktiviteter och ser positivt på varje förstärkning av de preventiva miljöåtgärderna. Ytterligare utredningar får emellertid inte försena inrättandet av yrkesmedicinska enheter. Inte heller torde det innebära några svårigheter att samordna enheter för omgivningshygieniska och socialmedicinska enheter med arbetsmedicinska. Det torde snarare vara till fördel om de arbetsmedicinska enheterna startar omedelbart.

1976 års utredningsförslag överensstämmer i grunden med andra utredningsförslag från 1958 och 1963. Detta förslag får inte gå samma öde till mötes som de tidigare! Dvs. att förtigas. Det sent komna förslaget från utredningen bör snarast åtgärdas.

Utbildning i arbetsmiljöfrågor

Skyddsombuden har fått utvidgade rättigheter och större förståelse för sina krävande uppgifter under 1970-talet. Grundutbildningen för skyddsombuden har främst skett genom fackförningarnas försorg. En rad goda studiematerial för introduktionskurser har framtagits genom arbetarskyddsnämndens försorg. Däremot är det sämre ställt med vidareutbildning för skyddsombud. Arbetarskyddsstyrelsen har anordnat två specialkurser för kvalificerade skyddsombud, och ytterligare en planeras. Vissa folkhögskolor och utbildningsinstitut har gjort enstaka kurser. Vid vissa högskolor har anordnats enstaka kurser med relevans för arbetsmiljöfrågor. Den senare verksamheten borde kraftigt utökas för att tillgodose de stora behoven för många tusen skyddsombud av kvalificerad efterutbildning.

Den högskoleanknutna vidareutbildningen borde kunna bedrivas som hel-, halv- eller kvartsfartsstudier resp. som enstaka kurser. Liknande kurser genomförs bl. a. i USA och Sovjetunionen. Full lön skall utgå under studietiden och bekostas t. ex. via en arbetsgivaravgift.

Genom sådan kvalificerad utbildning skulle skyddsombuden bli bättre rustade för sina uppgifter i planering och övervakning, viktiga iakttagelser från arbetsplatserna skulle samlas upp för fortsatt forskning, i vilken skyddsombuden deltog, och en bas för rekrytering till personal inom yrkesinspektion och företagshälsovård skulle skapas. Förutsättningar och planering för högskolebunden arbetsmiljöutbildning för skyddsombud på betald arbetstid bör snarast utredas.

Vpk har i tidigare riksdagsmotioner påpekat behovet av förbättrad utbildning för medicinsk personal i grundutbildningen och avsaknaden av yrkeshygienikerutbildning inom landet. Dessa frågor är nu under utredning men vi finner det angeläget att påpeka behovet av snabbt framkomna förslag och åtgärder i stället för den anmärkningsvärda långhalning som karakteriserat alla andra utredningar i arbetsmiljöfrågor under hela 1970-talet.

Forskning i arbetsmiljöfrågor

Den svenska arbetsmiljöforskningen fick ett välkommet och betydande bidrag genom arbetarskyddsfonden (ASF). Ur fondens medel bekostas inte bara forskning utan även utbildning (t. ex. vid ASS) och information (t. ex. tidskriften *Arbetsmiljö* och arbetarskyddsnämndens undervisningsmaterial) samt delvis Centrum för arbetslivsforskning som tillkom i samband med MBL. Fackliga företrädare har fått ett betydande inflytande och finns med i referensgrupper – fondens ordförande är förre Metallordföranden Åke Nilsson. ASF:s positiva betydelse undanröjer emellertid inte vpk:s och flera fackförbunds krav på ett fackligt forskningsinstitut. Ett sådant fackligt institut skulle självt prioritera forskningsområden, aktivt verka för att samla upp erfarenhet bland medlemmarna och låta dessa delta i forskningsprojekt, medverka i utbildning och information, vara ett kraftfullt remissorgan i arbetsmiljöfrågor och en motvikt till den omfattande kunskap som innehas av arbetsgivarnas representanter i företagen.

Den högkvalificerade arbetsmiljöforskningen bör ha en kärna vid arbetsmiljöinstitutioner på medicinska och tekniska universitet. F. n. finns arbetsmedicinska universitetsinstitutioner endast vid Linköpings och Lunds universitet. Vid de tekniska högskolorna finns vissa institutioner med arbetsmiljöinriktning. Det är ett naturligt krav att arbetsmedicinska institutioner finns vid varje medicinskt universitet, liksom arbetsmiljöinstitutioner vid de tekniska högskolorna, för att skapa kontinuitet i forskningsarbetet och för att kunna erbjuda kvalificerad undervisning till grund- och vidareutbildning liksom forskarhandledning för doktorander.

Vissa yrkesmedicinska kliniker är inte placerade vid universitetssjukhus. Dessa liksom de föreslagna länsklinikerna bör få särskilda forskningsmedel av statliga anslag, eventuellt som särskilda medel från arbetarskyddsfonden.

Synnerligen oroande – men inte överraskande – rapporter om svartlistning av forskare från SAF:s sida har avslöjats. För arbetsgivaren obehagliga fakta döljs, och facket har inte rätt att ta in egna utredare. Arbetsmiljöfrågorna belyser den oförenliga motsättningen mellan kapital och arbete och klassarbetets omöjlighet. De fackliga organisationerna skall ha lagstadgad rätt att inkalla all expertis och få tillgång till allt arbetsmaterial som behövs.

Hemställen

Med hänvisning till det anförda föreslås*

1. att riksdagen hos regeringen hemställer om förslag som innebär
 1. att den lokala fackföreningen får vetorätt angående löneformen vid arbeten som är förenade med olycksfallsrisk och att detta införs i arbetsmiljölagen.

2. att en utredning tillsätts för att klargöra omfattningen av uteblivna åtal vid allvarliga arbetsolycksfall under 1970-talet samt vilka åtgärder som behövs för att lagen skall tillämpas och ansvar utkrävas.
3. att minst en tiofaldig säkerhetsmarginal tillämpas vid fastställande av hygieniska gränsvärden utgående från lägsta kända nivå som misstänks ge akut eller kronisk skadlig påverkan samt att den preciserade dokumentationen bakom varje gränsvärde offentliggörs.
4. att kvinnor som planerar graviditet eller är gravida får lagstadgad rätt till omplacering eller ledighet med bibehållen lön vid risk för fosterskada.
5. att juridiskt bindande gränsvärden införs för buller och sätts till högst 75 decibel (A) samt att föreskrifter utarbetas för belysning och icke-joniserande strålning.
6. att de fackliga representanterna får kvalificerad majoritet i såväl arbetarskyddsstyrelsens styrelse som yrkesinspektionsnämnderna.
7. att den lokala fackföreningen ges beslutanderätten om när arbete kan återupptas efter det att skyddsombud stoppat arbetet på grund av fara.
8. att en utredning tillsätts med direktiv att snabbt föreslå åtgärder mot långsamheten i arbetarskyddsstyrelsens framläggande av föreskrifter.
9. att alla anställda får obligatorisk tillgång till företagshälsovård fr. o. m. 1985 samt att företagshälsovården samordnas med landstingens verksamhet och att företagshälsovårdens personal anställs via landstingen men ansvarar för en kommitté som är till sin majoritet sammansatt av fackföreningsmedlemmar utsedda av de lokala fackorganisationerna.
10. att förslagen i 1976 års företagshälsovårdsutrednings delbetänkande om yrkesmedicinska kliniker vid region- och länssjukhus före 1985 fastställs i lag.
11. att högskoleanknuten utbildning organiseras för skyddsombud som erbjuds full lön under studietiden.
12. att yrkeshygienikerutbildning snarast organiseras.

13. att de fackliga organisationerna och yrkesinspektionen ges lagstadgad rätt att från företag erhålla information som behövs för forskningsändamål och att denna information tillställs forskare på begäran.

Stockholm den 23 januari 1981

LARS WERNER (vpk)

EIVOR MARKLUND (vpk)

NILS BERNDTSON (vpk)

EVA HJELMSTRÖM (vpk)

JOHN ANDERSSON (vpk)

MARIE-ANN JOHANSSON (vpk)

TOMMY FRANZÉN (vpk)

C.-H. HERMANSSON (vpk)

BERTIL MÅBRINK (vpk)

LARS-OVE HAGBERG (vpk)

PER ISRAELSSON (vpk)

ALEXANDERCHRISOPOULOS (vpk)

* Se även motionerna 1980/81:1476–1478.

